

Bevezetés

Gildae Sapiientis de excidio et conquestu Britanniae — ezen a címen ismeretes az az oly sok vitát kiváltó mű, amelyet most az olvasó a kezében tart. Az addigi feltétlen elfogadás és szinte kritikátlan felhasználás után a századforduló körül nemcsak a mű születésének addigi időpontját, hanem eredetiségét és egységét is kétségbe vonták a témával foglalkozó kutatók. Felmerült, hogy két különálló részét két különböző író alkothatta, akár kétszáz év különbséggel is, és a két önálló művet csak sok száz évvel később, tévedésből illesztették egybe a másolók. Arra is gondoltak, hogy a mű, vagy egyes részei egy ügyes hamisító alkotásai, aki a saját korát lázban tartó egyházi vitákban saját táborának véleményét próbálta ily módon győzelemre vinni. Manapság ennél általánosabb az az álláspont, amely nem magát a szöveget vonja kétségbe, hanem annak hihetőségét, történelmi felhasználhatóságát kérdőjelezi meg. Ennek képviselői az író tévedéseit emelik ki, és arra hivatkoznak, hogy nem lehet egy olyan szöveget szavahihető történelmi forrásnak tartani, amelyben még olyan nyilvánvaló tények, mint Hadrianus falának kora is tévesen vannak meghatározva.¹

Sokan azonban hitelesnek és viszonylag szavahihetőnek is tartják a *De excidio Britanniae*t, és a mű kiemelkedő fontosságát hangsúlyozzák: ez az egyetlen ránk maradt elbeszélő jellegű forrás, amely szinte kortársi beszámolót tartalmaz az 5-6. század viharos eseményeiről. A többi erre a korszakra vonatkozó forrás ugyanis vagy több száz évvel később született (pl. Beda Venerabilis munkája, a *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, vagy az *Angolszász Krónika*), vagy egykorú ugyan, de Britannia történetével csak érintőlegesen foglalkozik, mint néhány galliai évkönyv, amelyekben találhatunk utalásokat a kontinensen kívüli eseményekre is. Ez a fontos átmeneti kor, amelyet Arthur király nevével is szoktak jelölni, a rá vonatkozó dokumentumok bizonytalanságának okán igen kevésbé ismert, és vele kapcsolatos tudásunk valószínűleg mindig is ilyen hézagos marad. A különféle változó értékű leírásokból kibontakozó, meglehetősen homályos kép igen mozgalmas korszakot tár elénk.

A 4. század végén-5. század elején a rómaiak lassan kivonulnak a majd

---

1. Gildas a Hadrianus (117-138) és az Antoninus (138-161) által építtetett falak keletkezési idejét Maximus legyőzetése (388) utánra teszi. Ez valóban nagy tévedés, azonban a pl. tájékozottabbnak tartott Orosius is téved: ő Septimius Severusnak (193-211) tulajdonítja a fal építését.

négyszáz éve a birodalom részét képező Britannia provinciából.² A római katonai támasz nélkül maradó romanizált briteknek egyedül kell szembenézniük az ismétlődő barbár betörésekkel, amelyek a provincia peremén élő pikt, skót, ír népcsoportok részéről fenyegetik őket. Valószínűleg a 440-es évek végén két irányból is megpróbálnak segítséget szerezni. Gildas műve 20. fejezetében a 'britek sóhaja'-ként tesz említést egy Aëtius consulnak szóló levélről³ – a római hadvezér azonban nem teljesíti a hozzá fordulók kérését. A másik lehetőség a birodalomban már ismert gyakorlat átvétele: barbár szövetségesek (*foederati*) letelepítése és felhasználásuk a határok védelmében. Ezt a lépést Vortigern '*superbus tyrannus*' teszi meg (23.), amikor egyes adatok szerint 446-ban – mások szerint 428-ban – behívja Britanniába a szászokat, akik a sziget keleti felében telepsznek le, szerződés alapján havi fizetséget, földet és rendszeres adományokat, ellátást kapnak, és ennek fejében védelmezniük kell területüket a betörések ellen.⁴ A szászok azonban veszedelmes szövetségesnek bizonyulnak, az idő múltával egyre többen érkeznek, majd mikor kevesellni kezdik a szolgálataikért járó fizetséget, fellázadnak az őket behívó britek ellen és ugyanúgy pusztítják az országot, mint a piktek vagy skótok, akik természetesen szintén folytatják akcióikat, ahogy azt a szászok bejövetele, az '*adventus Saxonum*' előtt tették. A britek megpróbálnak védekezni, és Ambrosius Aurelianus (akit később sokan Arthurral azonosítanak) vezetésével szembeszállnak a szászokkal. Az országban bizonytalan ideig váltakozó szerencsével folynak a harcok, míg végül egy döntő ütközetben, a Badon-hegy (*mons Badonicus*) ostrománál⁵ a britek akkora győzelmet aratnak, hogy hosszú időre béke költözik az országba, amely még akkor is tart, mikor Gildas megírja művét Britannia

---

2. Magnus Maximus császárral 383-ban eltávozott az állandó római hadsereg a szigetről (14.), a végső lemondás pedig Honorius császár nevéhez fűződik, akinek uralkodása alatt, 410-ben a központi hatóságok a provincia lakóira bízták a sziget védelmét (18.).

3. '*Agitio ter consuli gemitus Briannorum*'; ennek időpontját Aëtius harmadik consullá választása (446) és halála (454) közé kell tennünk. Érdekes, hogy Gildas úgy számol be erről a levélről, mintha azt maga is olvasta volna (persze ez lehet pusztán retorikai fogás is).

4. Gildas pontosan és részletesen, a szakszerű szókinccset használva számol be a barbárok *foederativá* alakulásáról – *foedus* = 'egyezség', 'szerződés'; *annonae* = 'ellátás', 'adomány'; *epimēnia* = 'havi fizetség'.

5. A kutatók a badon-hegyi csatát eltérően datálják; általában 500 körüli időpontokat tartanak valószínűnek.

pusztulásáról (26.).⁶ A valaha virágzó vidék azonban magán viseli a hosszú ideig tartó zavaros korszak nyomait: a városok elnéptelenedtek, romba dőltek, a római kultúra anyagi világa nagy kárt szenvedett, de szellemi téren is pusztulás tapasztalható. Az egységes irányítás romjain kis királyságok születnek, amelyek uralkodóit Gildas tyrannusoknak nevezi, és valóban zsarnoki viselkedésűeknek festi le őket mind a múltra vonatkozóan (21.4), mind pedig az öt kortárs zsarnok jellemrajzában. A kis királyságokban uralkodói dinasztiák tartják kézben a — meglehetősen bizonytalan — hatalmat, és szomszédaik kárára próbálnak terjeszkedni az erőviszonyok állandó változása mellett. A 4. században kezd elterjedni a kereszténység, az ír eredetű szerzetesi mozgalom azonban csak a 6. század derekán, azaz Gildas életében nyer jelentős teret. A nagy népmozgások között nem csak a betelepülés, a szászok egyre növekvő nyomása jellemző, hanem a kivándorlás is (26.): a 460-as években jelennek meg először gall forrásokban a kontinensre átköltözött brit csoportok. Az emigránsok főleg Bretagne területén telepedtek le, amely róluk kapta mai nevét is. Valószínűleg jelentős számban költöztek még át britek az Ír-szigetre, Hiberniába is.

Gildas művéből ezzel nagyrészt megegyező történet tárul elénk, azonban a történészek őszinte sajnálatára jobbra konkrét adatok megjelölése nélkül. Nem találunk benne dátumokat, az egyetlen helynév a műben Britannia mellett a *mons Badonicus*, amelyet azonban eddig nem sikerült biztosan elhelyezni a térképen. A Gildas kortársaként szereplő öt uralkodó neve mellett kevés más személynévvel találkozhatunk; köztük van Ambrosius Aurelianus, Agitius (Aëtius), Magnus Maximus császár és három keresztény vértanú neve.

Ha Gildas Britannia történetét akarta megírni, nem végzett igazán pontos, alapos munkát. Azonban saját bevallása szerint sem történetírás volt a célja — bár Beda Venerabilis 'történész'-ként (*historicus ... Gildus*) hivatkozik rá munkájában,⁷ amelynek a korai eseményekkel foglalkozó részében igen nagy mértékben támaszkodik a *De excidióra*. Gildas saját művét '*admonitiuncula*', rövid intés, figyelmeztetés néven említi a bevezetésben.⁸ Célja vele kora

---

6. A *De excidio* megírása után kezdődnek majd újra az angolszász támadások. Gildas műve is azt a feltételezést támasztja alá, hogy Britannia teljes meghódítása két hullámban történt.

7. *Historia ecclesiastica* 1,22.

8. '*qualemcunque admonitiunculam scriberem*', azaz 'mégoly szerény figyelmeztést is írnak' (1.2).

világi és lelki vezetőinek, az uralkodóknak és a papságnak a megfeddése, helyes útra térítése. Hogy ezt a célját elérje, a bibliai idézetek mellett a múlt eseményeit is felhasználta. A római hódítástól kezdve felvázolja a britek történetét, amelyből kiderül, hogy bármi is történt eddig ezzel a néppel, az csakis saját bűneik miatt eshetett meg, ugyanis "a britek gyávák a harcban és hitszegők a békében" (*'Britanni nec in bello fortes sint nec in pace fideles'* 6.2), és ezeket a tulajdonságaikat még mindig nem vetkőzték le. (A kutatók egyébként Gildasnak ezen ellenséges hozzáállása miatt feltételezték, hogy talán nem is volt igazi brit, vagy hogy műve pár száz évvel későbbi, szász-párti hamisítvány.) A *De excidio* történelminek mondható része (2-26. fejezetek) tehát egyszerű illusztrációnak is felfogható, amelyet az író legfőbb célja, kortársainak megfeddésének, figyelmeztetésének érdekében használt fel.

A mű szerkezete is ezt a szándékot mutatja. Száztíz fejezetéből az első egy rövid bevezető, ezután következik a 25 történelmi fejezet. Ezt követően az uralkodókhoz fordul: a 27-36. fejezetben öt kortárs brit uralkodó bűneit mutatja be, majd a Szentírásból következnek idézetek, amelyekkel az istentelen életű királyokat reméli jobb útra téríteni. A világi hatalmasságok után az egyháziak következnek; először a papok és püspökök rút bűneit sorakoztatja fel (66-68. fejezet), majd azt mutatja be, hogy még a büntelenebb egyháziak sem jeleskednek úgy hivatásukban, mint bibliai elődeik tették. A 76-110. fejezetben ismét idézetekkel találkozunk, ezúttal a papság ellen, majd a művet lezáró gondolatokkal. Az arányok is érzékeltethetik, hogy nem a történelmi rész dominál – ez a *De excidió*nak mindössze egy negyedét teszi ki, míg a bibliai idézetcsokor a felét. Érthető módon ez utóbbi kevésbé tartalmaz önálló gondolatokat, így a mű legértékesebb részének mindenképen a történelmi fejezetek mondhatók.

Ez a szerkezeti különállás indokolhatta azt a kutatói véleményt, hogy a *De excidio* esetleg két külön alkotás lenne, az egyik, a *Historia* a 2-26. fejezeteket, az *Epistola* pedig az 1., 27-110. fejezeteket foglalná magába.

A történelmi rész helyes értékeléséhez fontos lenne megállapítani, hogy az alkotó vajon honnan szerezte az abban leírt információkat, mit tudott felhasználni munkája során. Fontos idézetforrása az egész műnek a Biblia, azonban nem kizárólag a ma is használatos *Vulgata* fordításában, hanem az azelőtt elterjedt régebbi, *Vetus Latina* változatban is, s ez arra utal, hogy éppen a mű keletkezésének időszakában lehetett folyamatban az új fordításra való átállás. A Biblia mellett felhasznált egyéb forrásokról maga Gildas így szól: "nem annyira hazai iratokra támaszkodom..., hanem inkább külföldi hagyományt használok, bár ez gyakran homályos a benne levő hiányosságok

miatt.” (*quantum tamen potuero, non tam ex scriptis patriae scriptorumve monumentis, ... quam transmarina relatione, quae crebris inrupta intercapedinibus non satis claret* 4.4) A 'külföldi hagyomány' megnevezés alatt a kutatók a korai keresztény írók, Orosius, Rufinus, Szent Jeromos munkáit sejtik, azonban szilárd bizonyítékot egyik mellett sem lehet felhozni. Ezek a művek – bár néha sokkal több adatot közölnek a sziget történelméről, mint maga Gildas – nem kifejezetten Britannia történetével foglalkoznak, ezért nevezheti őket hiányosnak Gildas (ha valóban ezeket használta). Nagy a valószínűsége annak, hogy a történeti részek írása közben Gildas csak saját emlékeire és a szóbeli hagyományra támaszkodhatott – ez magyarázhatja időbeli tévedéseit és adatszegénységét is.

A mű egysége, hihetősége, szándéka mellett fontos problémakör maga az író személye is, és ezzel kapcsolatban az, hogy mikor írta a *De excidiót*. A kézikönyvek, lexikonok általában az 540-es évekre teszik a mű keletkezését, mert kelta évkönyvek szerint 547-ben halt meg az egyik király, akit Gildas még mint élőtl említ. Egy másik vélemény a kelta évkönyvek megbízhatóságát kétségbe vonva az 510-520-as évekre helyezi a keletkezés dátumát, amelyet az őt, kortársként említett király uralkodásának és a badon-hegyi csata időpontjának más forrásokra támaszkodó meghatározásával kapott meg.⁹ A sokszínűséget fokozzák azok a vélemények, melyek szerint két külön műről van szó, és az egyik 500, a másik viszont 700 körül keletkezett.

Gildasról, – Szent Gildasként is emlegették – bármennyire híres és elismert volt bizonyos korokban és bizonyos helyeken, nagyon kevés biztos adatunk van. Szent Columbanus 600 körül Nagy Szent Gergelynek írt levelében Gildasra hivatkozik, mint kiemelkedően elegáns és szép stílusban fogalmazó íróra,¹⁰ Bretagne-ban pedig feltehetőleg róla nevezték el a St-Gildas de Rhuys-i kolostort. Két életrajza is született, az egyik írója egy rhuys-i szerzetes, aki a 11. században írta meg munkáját, a másik szerző a 12. századi brit Caradoc of Llancarvan – mindkét mű igen nagy távlatból íródott, így nemigen lehet adataikra támaszkodni.¹¹ Ez az általuk ábrázolt, legendás Gildas északon, Clyde királyságban született, az elterjedt értelmezés szerint a badon-hegyi csata évében, 500 körül. Tanulmányait – amelyeknek

---

9. O'Sullivan, *The De Excidio of Gildas*.

10. Ez a részlet más középkori írók dicsérő szavaival együtt megtalálható Mommsen Gildas-közlésének előszavában, pp. 21-24.

11. Mindkét életrajz megtalálható a *Monumenta Germaniae Historica*-ban. Lásd a Bibliográfiát.

színvonaláról Szent Columbanus elismerő levele tanúskodik – Dél-Walesben végezte, majd itt írta meg, szerzetesként, esetleg még csak diakónusként első művét a *De excidio et conquestu Britanniae*, az öt király ugyanis, akit említ, mind ezen a területen uralkodott.¹² A mű egyik homályos mondata arra utalhat, hogy ekkor 43 éves volt [...*quique quadragesimus quartus (ut novi) orditur annus mense iam uno emenso, qui et meae nativitatis est* – "tudomásom szerint a negyvennegyedik esztendőből is eltelt már egy hónap azóta" (26.1)] Élete folyamán még tett állítólag egy utazást Galliába, és későbbi írói korszakának tulajdonítanak még néhány művet, latin nyelvű költeményeket, leveleket és egy *Penitentialet*, bűnbánati könyvet, amelyekben a már kialakult és elterjedt szerzetesség problémáival foglalkozik; az utókor a téma nagy szakértőjének tartotta. A Walesi Évkönyvek (*Annales Cambriae*) tanúsága szerint 570-ben halt meg.

Információink bizonytalanok tehát mind az íróról, mind a művéről, mind pedig a korról, amelyben élt. Az eltérő értelmezések közepette azonban mégis itt van a kezünkben egy távoli kor üzenete: ha nem is pontosan azt írja le, ami valójában történt, megtudhatjuk belőle, hogyan látta országa múltját és jelenét egy viharos időszakban élő ember, akit mi Gildas Sapiens, azaz Bölcs Gildas néven ismerünk

A jelen szövegkiadás az 1978-as angol fordítás alapján készült. Itt mondunk köszönetet Lotz Antal atyának, a Hittudományi Főiskola professzorának azért, hogy volt szíves a magyar fordítást a latin eredetivel összevetni.

A bibliai idézetek magyarra átültetése speciális problémát jelentett: a Gildas által felváltva használt *Vulgata* és *Vetus Latina* változatok fordításában ugyanis nem lehet magyar párhuzamokra támaszkodni, ezért a bibliai idézetek és utalások fordítása során a Káldi-Tárkányi-féle Biblia 1862-65-ben megjelent első kiadását használtuk.¹³

---

12. E.A. Thompson ugyanebből kiindulva ellentétes következtetésre jutott: Gildas nem élt ugyanazon a vidéken, ahol az öt zsarnok, vagyis Britannia délnyugati részén, mert életét féltve csak messziről merhetett kritikával illetni a nyilván bosszúálló természetű uralkodókat.

13. *Az Ó és Új Szövetségi Szentírás a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti szövegre. Káldi György fordítása nyomán, jegyzetekkel átdolgozva, az Apostoli Szék jóváhagyásával.* [Átdolgozta: Tárkány B. József] I-II. kötet. Egerben, 1862-1865. Nyomatott az Érseki Lyceum Könyv- és Könyomdájában.

Bibliográfia¹⁴

- Gildae Sapiensis de excidio et conquestu Britanniae. In: Theodor Mommsen (ed.): *Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi XIII.* (Chronica minora saeculorum iv-vii, vol. iii.) 1898. pp. 25-85.
- Epistularum Gildae de perditarum fragmenta. *MGH Auct. antiq. XIII.* pp. 86-88.
- Gildas de paenitentia. *MGH Auct. antiq. XIII.* pp. 89-90.
- Vita Gildae auctore monacho ruiensi. *MGH Auct. antiq. XIII.* pp. 91-106.
- Vita Gildae auctore Caradoco Lancarbanensi. *MGH Auct. antiq. XIII.* pp. 107-110.
- Chadwick, Owen: "Gildas and the Monastic Order." In: *Journal of Theological Studies*, new series V. (1954), 78-80.
- Lot, F.: "De la valeur historique du *De excidio...* de Gildas." In: *Medieval Studies in Memory of Gertrude S. Loomis* (Paris-New York, 1927), pp. 229-264.
- Lapidge, Michael & David Dumville (szerk.): *Gildas: New Approaches.* Woodbridge: The Boydell Press, 1984.
- Miller, M.: "Bede's Use of Gildas." *English Historical Review*, XC (1975), 241-261.
- O'Sullivan, Thomas D.: *The De Excidio of Gildas. Its Authenticity and Date.* Leiden: E.J. Brill, 1978.
- Sims-Williams, Patrick: "Gildas and the Anglo-Saxons." In: *Cambridge Medieval Celtic Studies*, VI (1983).
- Thompson, E. A.: "Gildas and the History of Britain." *Britannia*, X (1979), 203-226.
- Winterbottom, M.: *Gildas: The Ruin of Britain and Other Works.* London and Chichester: Phillimore, 1978.

---

14. A magyar nyelvű szakirodalom Gildast csak összefoglaló művekben és ott is igen röviden említi, ezért felsorolásunkban csak külföldi művek szerepelnek. Szántó György Tibor *Anglia története* című kötetében (Budapest: Kozmosz, 1986) két bekezdésben méltatja Gildas jelentőségét (16.o.) és az Arthur-mondakör kialakulásában játszott szerepét (12-13.o). Többször hivatkozik rá, és röviden idézi is Gildast Philip Dixon a *Helikon Kiadó A múlt születése* sorozatában (1985) megjelent, *Britek, frankok, vikingek* című könyvében.